

מו"ר הרב מרדכי וויליג
ראש ישיבה וראש הכולל העליון ע"ש וקסנר

עניני תערוכות

א. חתיכה נעשית נבילה

תנן (יב.) אין המדומע מדמע אלא לפי חשבון. אין המחומץ מחמץ אלא לפי חשבון. ובתפארת ישראל כתב ואין אומרים בכל הנך חנ"נ, מדאין אסור מחמת עצמו התרומה. וצ"ב.

התוספות (חולין ק. ד"ה בשקדם) כתבו דלרבינו אפרים נחא, דס"ל דחנ"נ רק בבב"ח, ולפי ר"ת דחנ"נ בשאר איסורים תירצו דיל"ח בין דבר יבש לדבר הנאסר ע"י בליעה. ובר"ן (שם) הקשה ממחומץ שכלח דמי שהוא מתערב ונבלע הוא יפה.

ובהג"א (שם פ"ו סימן לח) תירץ דכיון שהחמיצו אינו נותן טעם מחמת בליעה של איסור ולא מחמת התערוכות, אלא מחמת ריח חוזק השאור, אין כאן לומר חנ"נ. וצ"ב.

הר"ן תירץ שחנ"נ נלמד מבשר בחלב, דשם חנ"נ דאורייתא, וגזרו מדרבנן חנ"נ בשאר איסורים שדומה לבב"ח, וזהו רק דרך בישול שאסרה תורה (גמ' שם קח.) משא"כ במחמץ.

ולפי"ז י"ל דחנ"נ רק כשנותן טעם, דבלי טעם אינו דרך בישול וכגמ' (קח.). ומחמץ אינו נותן טעם, שאסור רק משום דבר המעמיד, וזוהי כוונת ההג"א, ואולי אף כונת התפא"י, ודו"ק. וכן תרומה, ששיעורו מאה ולא ששים, אוסר אף כשאינו נותן טעם. ובזה לא אמרינן חנ"נ, ואולי כשלא בטל בששים י"ל חנ"נ לפי"ז (ע' בסמוך).

ויסוד לזה בפמ"ג (מ"ז סימן צב ס"ק טז) שלא אמרינן חנ"נ במשהו, אף לשיטה דמין במינו במשהו, מפני שאין איסור משהו בבשר בחלב.

ובתוספות (תמורה יב. ד"ה ואין המחמץ) פירשו, דלא כרש"י (שם) והר"ן (הנ"ל) שפירשו דלפי חשבון ר"ל דלא אמרינן חנ"נ, וכגירסתם

אין המחומץ חוזר ומחמץ. אלא כגירסתנו, אין המחמץ מחמץ, ור"ל שאין בכדי שאור של תרומה לבדו כדי להחמיץ, וביחד עם שאור של חולין מחמיצין, ודומה לזה וזה גורם, ואינו עניין לחנ"ג כלל. ונראה כמש"כ בספר עם מרדכי (עמוד עז), דלכך התוספות (ק.) הנ"ל לא הקשו אלא מאין המדומע וכו'. שו"ר שכ"כ בתוספות אנשי שם (תרומות פ"ה מ"ו) [וברש"ש שם], ופירש שלא דמי לרישא דאין המדומע וכו', או לסיפא, דאין מים שאובים, ולכן לא ערב ותני אין המדומע מדמע ולא המחומץ מחמץ וכו'. ומדתני לפי חשבון ג' זימני ש"מ דאין ענינם א' ורק בשביל שנשתנו בזה שיש בכלום חשבון לפי עניננו חברים ביחד.

והנה במשנה הסמוכה (שם פ"ה מ"ז) תנן סאה תרומה שנפלה למאה, הגביהה ונפלה אחרת והגביהה ונפלה אחרת ה"ז מותרת, כלומר דלא מצרפים ב' הנפילות לאסור, וזה דומה יותר לפירוש התוספות במשנה הקודמת, שלא מצרפים שאור של חולין עם שאור של תרומה לאסור.

והנה הש"ך (סימן צט ס"ק טו) כתב לשון או"ה דלא אמרינן חנ"ג כשלא נודע, דאע"ג דנעשה פעם אחת נבילה כולו כיון שלא היה בהיתר ששים נגדו, מאחר שלא נודע לו באותו פעם ולא טעים ביה עתה טעמא דאיסורא, נוכל לומר שפיר דמצטרף כל ההיתר יחד לבטלו.

והקשה הש"ך מכל הפוסקים (הנ"ל) שהקשו מהמדומע והמחמץ שאין אוסרים אלא לפי חשבון, ולא תרצו דהתם מיירי בלא נודע. ובקובץ מפרשים מכת"י (מהדורא מכון ירושלים) כתב שמהרא"ש רבינוביץ תירץ, כעין משכ"ל, דיש ללמוד מהמשנה הסמוכה (מ"ז) דע"כ מיירי בנודע, שהרי הגביהה, ולכן לא תירצו שמשנתנו (בתמורה ותרומות מ"ו) מיירי בלא נודע.

והנה הריטב"א (ק.) תירץ הקושיא ממדומע ומחומץ דלא אמרינן חנ"ג באיסור משהו וכנ"ל. ובעם מרדכי (שם) כתבנו שתוספות לא תירצו כן אף שכתבו (שם) דבמשהו ל"א חנ"ג כי מדומע שיש ס' ואין ק' לבטל אוקימתא היא. ולהריטב"א ע"כ מיירי בכה"ג, או, כנ"ל, דכיון ששיעורו בק', אף אם נ"ט ל"א חנ"ג (דלא כמשכ"ל ואולי וכו').

הריטב"א (שם) כתב שרבנו אפרים הביא ראייה מאין המחומץ וכו'. ובהע' (798) הקשה למה לא הביא ראייה מאין המדומע. ותירץ דאין ראייה

מיבש ביבש וכמש"כ ר"ת. ורק ממחומץ שהוא לח, וכקושית הר"ן אר"ת, הביא ראייה. וכתב שהרש"ש (תרומות שם) דחה הראיה, דתרומה התירא בלע, דמותר לכהנים וכגמ' (ע"ז עו.) בקדשים עיי"ש. ובהיתרא ל"א חנ"ג (ס' צד ס"ו).

ב. תערוכת ובליעה

התוספות (ק. שם) כתבו "ולא אמרינן שתעשה נבילה אותה חתיכה שנפלה עליה חלב, מאחר שסופו להתפשט בכל החתיכות." וצ"ב. ובחזו"א (יו"ד סימן יח ס"ק ז) פירש "דהחלב לא נבלע כלל באותו המקום אלא מפקד פקיד במקום הנפילה דבכ"מ שמתחלק ומתפשט בשוה אינה נבלעת במקום הראשון כולה, אלא אינו נבלע אלא מעט, והשאר מתחלק, דכן הוא טבעו".

והנה בגמ' (קח. קח:) איתמר כזית שנפל לתוך יורה של חלב אמר רב בשר אסור חלב מותר. וס"ד אפשר לסוחטו אסור חלב אמאי מותר, חלב נבילה הוא. וכתב הר"ן (סוף קכז) הרי אין כזית זה נ"ט בחלב שביוורה. א"ו מה שנבלע בתוך החתיכה ה"ה כאילו חלוק לעצמו. כלומר ולכן לא אמרינן דסופו להתפשט, והבשר אסור.

ובתרומת הדשן (סימן קפג) כתב דיל"ח שפיר בין נבלע בכלי ובין נבלע בחתיכת בשר, דלא חשיב בלוע כ"כ כשנבלע בחתיכת בשר, דתרווייהו מיני אוכלין נינהו, ובתרווייהו אית ביה טעמא, ולא מיקרי בלוע אלא מעורב. ולכן (צז.) קדירה שבישל בה בשר ובשל בה חלב בנ"ט, ול"א שהחלב שנכנס לתוך הקדירה נ"ג ופלט, דמקושר הוא החלב שבתוך הקדירה להבלוע שבדופני הקדירה ואינו נ"ג, משא"כ בנבלע במאכל דאינו מקושר ונ"ג. וכ"ה בש"ע (סימן צב ס"א) ובחזו"ד (ס"ק א).

וכ"כ רע"א (סימן צד ס"ו) דאם בצלים שבלועים מבשר נתבשלו בחלב, צריכים ס' נגד כל הבצלים, דחלב נכנס לתוכם ונ"ג והדר יוצא ואוסר. והק' מרמ"א (סימן צה ס"ב) שלא כ"כ. וכע"ז הק' בחזו"ד (שם) עיי"ש.

ולכ"נ כחזו"א (שם ס"ק י) דאין חילוק בין קדירה לאוכל, והלכך גם בצלים המובלעים בטעם בשר ובשלם בחלב ויש ס' נגד הבשר אין החלב נאסר, שהחלב בתוך הקדירה מצטרף עם החלב שבתוך הבצל.

ורק כשהחלב נבלע בבשר בעין, דאז אינו עתיד לפלוט ולחלק את הטעם בכל הקדירה, ואין עתיד להתפשט, ולכן י"ל חנ"נ. משא"כ כשנבלע בבצל או בקדירה שעתיד להתפשט, כי לא מתמזג (לשון חזו"א ס"ק יא) אלא מעורב. ואף בנפלה טפת חלב על חתיכת בשר לא נבלע אלא מיפקד פקיד וכמשכ"ל (ס"ק ז). ופירש במגילת ספר (עמוד לז) דלוקח זמן עד שהחלב נבלע ומתרכב עם הבשר, וקודם לאותו זמן, שהוא בתהליך התפשטות, הוא רק מעורב עמו, ולא מורכב עמו ולא נחשב עדיין לבישול בשר בחלב, ולכן גם אינו אוסר ברגע הנפילה, דהתמזגות הטעם בחתיכה לוקחת זמן. ואם נייער או כיסה מיד מועיל לפשט את החלב קודם שנתמזג ונתבשל עם הבשר (גמ' קח: וש"ע (ס"ב)).

ובזה דחה ראית החמו"ד (בפ"ת סימן קה ס"ק ח*) דאינו נאסר, היתר שנפל בו איסור, אם סילק מיד אא"כ שהה קצת, דמה לי נייער וכיסה או סילק האיסור. ולהנ"ל האיסור מתפשט ואוסר מיד, ורק בבב"ח, דנאסר רק ע"י בישול והרכבה, לא נאסר מיד, ע"ש.

ג. תערובת בישול ובליעה בלח בלח

והנה במ"ב (סימן שיח ס"ק פג) כתב דלפי החי"א (כלל כ ס"ג) הרמ"א (ס"ב) מתיר לשפוך מים צוננים מרובים לכ"ר, רק בשפיכה גדולה הכל בפעם אחת, אבל מעט מעט אסר לערות, אף דבסוף רק יפיגו צינתן, כיון מבשל תיכף. ובשעה"צ (ס"ק קיא) הקשה דיש שיעור כדי שיתן על האור ויתחיל להרתח, הרי דעל האור ג"כ אינו מבשל ברגע הראשונה, וגם כאן אף שמתערב תיכף בהחמין, מ"מ אינו מתבשל תיכף עד שישפוך השאר. כלומר ואז, שיש מים מרובים, א"א שיתבשלו רק שיפיג צינתן וכמש"כ הרמ"א. וזוהי שיטת החזו"א דמתערב מיד, ואינו מתמזג עד לאחר זמן, וגדר בישול בב"ח מיזוג והרכב, וי"ל דזהו גדר בישול גם בשבת.

והנה הרשב"א (שבת מב.) פירש הגמ' (שם), שמותר לחמם מים בכ"ש, דאף שהמים יס"ב לאחר שנתערבו צונן לתוכן, אינו מחמת הצוננים שבו להיות יס"ב, אלא מחמת הראשונים שלא נצטננו. וצ"ע, דיש בילה בתערובת לח, וברור שהכל יס"ב. ולפי הנ"ל י"ל שנתערבו ולא נתבשלו, דכ"ש אינו מבשל ואין הרכבה והתמזגות, והראשונים לא נצטננו ר"ל

שהם מבושלים, משא"כ הצוננים דרק נתערבו ולא התמזגו. וכ"ה במים בקיתון בכ"ש (שם סי"ג), דהמים שבכ"ש אין כחו לבשלם אלא לחממם כבתערובת ודו"ק. ולפי"ז בכ"ר, דחייב במבשל כשנתן צונן לתוך חמין, ע"כ יש בליעה ולא רק תערובת. ובבדה"ש (סימן צב ס"ק עה) נסתפק בזה, ע"ש.

ומכל זה נראה דיש תערובת בלי בישול וכשעה"צ. ואם כחזו"א, דגדר בישול הוא התמזגות, דהיינו בליעה, נראה שיש גם בליעה בלח בלח. והיא שיטת החו"ד (סימן קה ס"ק יג) ודלא כיד יהודה (סימן ע ס"ק יג) שכתב שיש רק תערובת ואין בליעה. ועמש"כ בספר עם מרדכי על ד' חלקי שו"ע (עמ' פ-פא) דלכאורה נ"מ טובא, אם בלוע יוצא מכלי לכלי ברוטב מעט, דחו"ד (שם ס"ק טו) כתב דמעשים בכל יום כשעומדים בשר וחלב אצל הכירה ותחת כל קדירה לח ממאכל הנשפך, דאין כלי מקבל טעם בלוע בלחות. וליד יהודה ח"ו לעשות כן, דאינו כבלוע [חו"ד סימן צב ס"ק כ, ע"פ תוספות (פסחים עה: ד"ה יטול) ויד יהודה (שם ס"ק נו)].

אבל החו"ד (שם) הוכיח מהט"ז (שם ס"ק כה) דכשנשפך החלב די בס' נגד הנשפך, וא"צ לשער במה שבלוע תחתיו. וביד יהודה דחה, דע"כ דבר מועט יצא ע"י מה שנשפך וא"צ לשער כנגדו. ולפי"ז, יש להקל בחצובה אחת, או מכבר אחד בתוך התנור, גם אם בדבר לח יש רק תערובת ולא בליעה, ול"א אין בלוע יוצא בלא רוטב, דע"כ מה שיצא מהבלוע בקדירה, או החצובה או הקרקע (ברמ"א סימן צב סעיף ז) או המכבר מעט מאד ואינו אוסר, כ"כ במגילת ספר עמוד נח.

ולכאורה קשה, שהיד יהודה מקיל רק משום שלא יתרבה החלב זה מחמת בליעתו מהכירה, שא"א שיהיה יותר משיעור גופו, וכל שיש לבטל ככל שיעורו א"צ יותר, משא"כ בנד"ד, ולכן כתב ח"ו שומר נפשו ירחיק מבישולים כאלו ולא מעשים בכל יום הוא. ובבדה"ש (סימן צב ס"ח ד"ה אשתי, לכתחילה) מחמיר, ע"ש.

ומ"מ נראה להקל, דהרמ"א (שם) דן בנשפך חלב ע"ג קרקע והעמידו עליו קדירה חמה, דהנשפך אוסר. ובבדה"ש (ס"ק קמו) כתב דאם יש ס' בתבשיל מותר. ויש שכתבו שכשמשערים החלב יש לנכות מן החשבון החלב הנשאר בעין, וא"צ לשער אלא כנגד החלב שנבלע. ובביאורים

(ד"ה מה) כתב שכ"כ הנצי"ב והאג"מ, דבדבר לח לא שייך לומר דפולט ציר ונבלע כמה שנוגע בו, אלא אותו דבר לח נבלע כמה שנוגע בו, דלא נחלק כלל הטעם מהממש, וא"א לבלוע טעם בלא ממש. וכתב שלהחוו"ד וש"פ (חוות יאיר וכו"פ) גם המשקה מפליט טעם אף בלא ממשות המשקה, ונשאר בצ"ע.

ולכאורה נראה דהחוו"ד לשיטתו, דיש בלוע בלח בלח, ולכן אין מנכים ע"פ מה שנשאר, וכ"נ מסתימת כל הפוסקים, דלא כנצי"ב ואג"מ שמקילים לנכות מה שנשאר. ועפ"ז נראה להקל בנד"ד, דיש בליעה ולא רק תערובת בלח בלח. ע' בציונים (ס"ק קמו) כתב דנחלקו הראשונים בזה.

אמנם היד יהודה לשיטתו סובר שלא יתרבה החלב מחמת בליעתו מהכירה, שא"א שיהיו יותר משיעור גופו, כי אין בליעה בלח בלח. אבל להחוו"ד כמו שאין מנכים מה שנשאר, דהבלוע נכנס לקדירה, כן אפשר להרבות השיעור ע"פ בלוע מהקרקע שנכנס לחלב, וא"כ מוכח מהא דא"צ לשער כנגד החלב שבלוע בקרקע דבלחות קצת אין הבלוע יוצא, דאין זה רוטב, ויש להקל בחצובה ומכבר אחד לבשר וחלב. ולפי המגילת ספר יש להקל גם לפי היד יהודה, דע"כ רק מעט מאד יוצא ובטל בס', אלא דלכאורה היד יהודה כ"כ רק שלא להרבות שיעור חלב בעין ע"פ הבלוע, וכנ"ל.

ד. ביטול בששים ע"פ דין ובמציאות

הש"ך (סימן קה סק"ל) סובר שאין כח בחלב לאסור ג' חתיכות אם יש לכל אחת מהן ג"ט חלקים נגד החלב, וכ"כ הפר"ח (ס"ק לט). והקשו על השו"ע (ס"ט) שאסור כל החתיכות, נימא דמה שנאסר בטל ברוב, חד בתרי יבש ביבש, לשיטת השו"ע (סימן צב סעיף ד) דל"א חנ"נ בשאר איסורים, עיי"ש. ובחזו"א (סימן לג סק"ב) תירץ שאסורות מדרבנן, אע"פ שרובן אין בהן טעם, שקבעו חכמים שאם אין ס' אסור בתורת ודאי, אא"כ טעם קפילא, ובזמנינו אין סומכין על קפילא (סימן צח ס"א). והש"ך, שלא תירץ כן, חולק, וכ"כ המגילת ספר (סימן צו ס"ד), ע"פ ההפלאה ויד יהודה (שם) [וק"ק למה לא פירש הש"ך (שם סק"כ) כההפלאה, לשיטתו (סימן קה) שחולק על החזו"א].

ועפ"ז כתב המגילת ספר, שלחזו"א י"ל שכל ההוראות שחז"ל מסרו לנו הם לא כללים שצריך לחוש מספק לנ"ט ע"פ חכמת הטבע, אלא אסרו בתורת ודאי, ואין אנו דנים אם בפועל יש בתערוכות את טעמו של איסור או לא, ורק טעימת קפילא מתיר, ובזמנינו לא מהני, וכנ"ל.

ועפ"ז כתב דאף אם כלים שלנו לא בולעים ע"פ מדע, ולא מורגש כלל הטעם של המאכל שנתבטל בו, מ"מ יש להחמיר, שלא כסברת הגרשו"א ובנו הגר"ש וש"פ [ע' בעקבי הצאן (עמ' קנ) ותחומין לד' עכ"ד].

ולולא דברי הש"ך (סק"ל) הנ"ל היה נראה שחלב יכול לאסור ג' חתיכות בזאח"ז, אף שביחד יש בכולן יותר מס' כנגדו. ושור"ר כן בחוור"ד (שם סקט"ז), דאל"כ אם טעם קפילא טעם חלב בקדירה א' ונפל לקדירה ב' לא נאסר, וזה לא יתכן. וכך בשר שנ"ט בחלב לא יאסור אם נפל לחלב, וזה ודאי לא ניתן להאמר.

ובאמרי ברוך (שם) הקשה על החוור"ד, איך מהני ס', נימא דפולט וחוזר ופולט. א"ו דמן הסתם אינו נ"ט יותר מס' כהש"ך, ולא חיישינן למיעוט שנ"ט, וכמש"כ הר"ן, ע"ש. ולכן אינו אוסר ג' חתיכות בנ"ט כקושיית הש"ך.

והנה הר"ן הקשה כעין זה (מד., קכא) בשם הרמב"ן, דחתיכה של נבילה ביורה גדולה של מים יאסור לעולם, שהרי בולעת תמיד מים וראשון ראשון נעשה איסור וכשפולטת אותו אוסרת הכל, ולמה אמרו שהרוטב בנ"ט. ותירץ הר"ן דאותה פליטה ראשון ראשון בטלה, שכיון שאין בחתיכה כדי ליתן טעם ברוטב של יורה כולה, א"א שיהא חוזר וניער. ולפי"ז י"ל דכל זה באותה קדירה, אבל יש בכחו לתת טעם בג' חתיכות, וכחוור"ד, ודלא כהש"ך. ולפי"ז אין הכרח להידושו של החזו"א.

ונראה דאף לפי החזו"א יש דין מיוחד דצריך ס' כל שאין קפילא, ובזה לא מתחשבים במציאות, דלא פלוג. אבל בשאר כללי בליעות מתחשבים במציאות, ומחמירים רק מספק, לשער כנגד כולה וכדומה, משא"כ כשידוע שאין בליעה, ודו"ק.